

Research in Psychological Health

September 2017, Volume 11, issue 2

Evaluation the effectiveness of the substance abuse prevention programs among employees of Iran Ministry of Cooperatives, Labour and Social Welfare

Ayat Saadat Talab¹, Farhad Balash², Aref Wahab Zadeh³

1 *Kharazmi University, Institute for Educational, Psychological & Social Research, Tehran, Iran.

2 Kharazmi University, Institute for Educational, Psychological & Social Research, Tehran, Iran.

3 M.A. in Iran Drug Control Headquarters, Tehran, Iran.

Please cite to: Saadattalab, A., Balash, F., Wahabzadeh, A. (2017). Evaluation the effectiveness of the substance abuse prevention programs among employees of Iran Ministry of Cooperatives, Labour and Social Welfare. *Research in psychological Health*, 11 (2), 69-81. [Persian]

Highlights

- Courses such as life skills training for drug prevention, basics for drugs, and side-effects of drugs consequences are evaluated as highly desired programs among all the courses.
- The drug prevention courses for staff are evaluated as an effective program at two levels of knowledge, and attitude.

Abstract

The aim of this study was to examine the effectiveness of the substance abuse prevention among employees of Iran Ministry of Cooperatives, Labour and Social Welfare. Research design were a descriptive and survey study. The sample size was 230 employees in Iran ministry of cooperatives, labour and social welfare. Three researchers' made questionnaires, includes 36-item reaction scale, 45-item knowledge scale and 34-item attitude scale were used for gathering data. Data were analyzed by one-sample t test, independent t test, One-way Anova, post hoc(Scheffe) test, and Friedman test for priority setting. The findings showed that the participants' knowledge and attitude in pre-test were increased in comparison to the post-test. At the reaction level, the findings showed that the programs are desirable for the objectives, teacher, and evaluation and are approximately desirable for the content and implementation. According to participants' perceptions, among all the courses, life skills for drug prevention, basics for drugs, and side-effects of drugs and the consequences are highly considered. Moreover, the courses should be underlining with greater quality.

Key words: Effectiveness, Training programs, substance abuse, Drug Prevention

ارزیابی اثربخشی دوره آموزشی پیشگیری از اعتیاد: مورد مطالعه وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی

آیت سعادت طلب، فرهاد بلاش، عارف وهابزاده^۳

تاریخ دریافت: ۱۳۹۶/۱/۱۶ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۶/۶/۱۰

یافته‌های اصلی

- مطالب مربوط به آشنایی با مواد مخدر، مهارت‌های زندگی در پیشگیری از اعتیاد و آشنایی با عوارض و پیامدهای اعتیاد دارای مطلوبیت بالاتری نسبت به دیگر مطالب ارائه شده بودند.
- دوره آموزشی پیشگیری از اعتیاد در ابعاد هدف، مدرس و ارزشیابی در سطح مطلوب و از لحاظ محتوا و اجرا در سطح نسبتاً مطلوبی قرار داشت.

چکیده

در پژوهش حاضر اثربخشی دوره آموزشی پیشگیری از اعتیاد در وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی مورد بررسی قرار گرفت. این پژوهش از لحاظ هدف از نوع تحقیقات کاربردی و از لحاظ روش تحقیق از نوع توصیفی-پیمایشی است. نمونه مورد پژوهش تعداد ۲۳۰ نفر از کارکنان سازمان فوق بودند که با روش تمام شماری انتخاب شدند. برای گردآوری داده‌ها از سه پرسش‌نامه محقق ساخته شامل پرسشنامه سطح واکنش با ۳۶ گویه، پرسشنامه سطح دانش با ۴۵ گویه و پرسشنامه سطح نگرش با ۳۴ گویه استفاده شده است. برای تجزیه و تحلیل داده‌های حاصل از پژوهش از روش‌های t تک نمونه‌ای، t مستقل، آزمون تحلیل واریانس یکراهه، آزمون تعقیبی شفه و آزمون اولویت‌یابی فریدمن استفاده شده است. یافته‌های پژوهش نشان داد که سطح دانش و نگرش شرکت‌کنندگان در مرحله پس‌آزمون نسبت به مرحله پیش‌آزمون افزایش یافته است. در سطح واکنش یافته‌ها نشان دادند که از دیدگاه شرکت‌کنندگان سازمان وزارت تعاون دوره آموزشی پیشگیری از اعتیاد از لحاظ هدف، مدرس و ارزشیابی در سطح مطلوب و از لحاظ محتوا و اجرا در سطح نسبتاً مطلوبی قرار دارد. همچنین از دیدگاه شرکت‌کنندگان در بین محتوای ارائه شده، مطالب مربوط به آشنایی با مواد مخدر، مهارت‌های زندگی در پیشگیری از اعتیاد و آشنایی با عوارض و پیامدهای اعتیاد دارای مطلوبیت بالاتری نسبت به دیگر مطالب ارائه شده بودند. با توجه به یافته‌های پژوهش می‌توان نتیجه گرفت که دوره آموزشی پیشگیری از اعتیاد برای کارکنان موثر بوده است. همچنین می‌بایست محتوای آموزشی اجرا شده تقویت شود و اجرای دوره آموزشی با کیفیت بالاتری برگزار شود.

واژگان کلیدی: اثربخشی، دوره آموزشی، سوء مصرف مواد، پیشگیری از مصرف مواد

۱. موسسه تحقیقات تربیتی، روان‌شناختی و اجتماعی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران. saadattalab2009@gmail.com

۲. موسسه تحقیقات تربیتی، روان‌شناختی و اجتماعی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران.

۳. کارشناس ارشد ستاد مبارزه با مواد مخدر، تهران، ایران.

شغلی کارکنان منجر خواهد شد. (بایر و واررلی،^۴ ۲۰۰۵؛ فرون،^۵ ۲۰۰۶). همچنین بنابر ادعای اوونگا و مادراما^۶ (۲۰۰۶) سوءمصرف مواد ایمنی در کار را کاهش می‌دهد و صدمات جدی که ناشی از عدم دقت و کارایی است را به دنبال دارد. دیگر اثرات ناشی از سوءمصرف مواد شامل غیبت از کار، بیماری، کاهش بهره‌وری، کاهش توجه و تمرکز، سوق یافتن به فعالیت‌های غیرقانونی در محیط کار است و همچنین تأثیرات روانی منفی و حتی انصراف از کار را به همراه دارد (فرون، ۲۰۱۲؛ موسسه مطالعات الکل،^۷ ۲۰۰۹؛ لیهمن و بنیت،^۸ ۲۰۰۲).

در بسیاری از سازمان‌ها در سراسر دنیا برنامه‌های پیشگیری از سوءمصرف مواد برای کارکنان تدوین و اجرا شده است که این برنامه بر مبنای اصول ویژه‌ای طراحی شده‌اند. به عنوان نمونه نیوتون، کانرود، تیسون، و فاگیانو^۹ (۲۰۱۲) به برخی از اصول اثربخش برای برنامه‌های پیشگیری که حاصل فراتحلیل پژوهش‌های مختلف است، اشاره نموده‌اند. این اصول عبارتند از: مبتنی بر شواهد بودن و برآمده از نظریه بودن، ارائه اطلاعات روزآمد، آموزش سلامت جامع به عنوان بخشی از برنامه‌درسی، پذیرش نفوذ اجتماعی یا رویکرد جامع به پیشگیری، مهیا کردن آموزش مهارت‌های مقاومت، آموزش‌های هنجاری منسجم، تهیه محتوا برای نیازهای فوری، استفاده از رهبری همکاران، حفظ جایگاه مدرس به عنوان نقش محوری، توجه به ارزش‌ها، نگرش‌ها و رفتارهای فردی و گروهی، حساس بودن به ویژگی‌های گروه هدف، استفاده از رویکردهای تعاملی در تدریس، و ارایه مناسب در جهت بهبود آسیب‌ها. آنچه از این اصول دریافت می‌شود اهمیت آموزش به عنوان مداخله اصلی در جهت بهبود سلامت کارکنان است. چنانچه برخی پژوهشگران بر این باورند که در نهایت هدف از مداخلات آموزشی ایجاد آگاهی نسبت به خود است (فاگیانو و همکاران، ۲۰۰۸)، گانفردسون و ویلسون،^۷ ۲۰۰۳). عموماً مداخلات آموزشی برای پیشگیری از سوءمصرف مواد متمرکز بر مهارت‌های تصمیم‌گیری، مهارت‌های حل‌مسأله، مهارت ارتباطی و دیگر برنامه‌های آموزشی موثر است که دانش فرد را

آسیب‌های ناشی از مصرف مواد، صدمات جبران ناپذیری را برای صاحبان مشاغل، کارکنان، خانواده‌های آنان، افراد خدمات گیرنده از سازمان‌ها و در نهایت جامعه به دنبال دارد. بی‌شک سوءمصرف مواد در محیط کار نیز یکی از اصلی‌ترین معضلات محیط‌های کاری به‌شمار می‌رود که برای رفع چالش‌های ناشی از آن اقداماتی توسط دست اندرکاران، و صاحبان بخش‌های خصوصی و دولتی انجام گرفته است (طاهری نخست، ۱۳۹۱). این حقیقت وجود دارد که سازمان‌های بزرگ به خوبی دریافته‌اند آنچه برای بهبود منابع انسانی خود صرف می‌کنند، به زودی در عملیات و دستاوردهای سازمانی انعکاس خواهد یافت (اسوانسون و هولتون،^۱ ۲۰۰۹). بنابراین استفاده از برنامه‌های پیشگیری از سوءمصرف مواد در محیط‌های کاری برای بهبود وضعیت سلامت کارکنان نیز ضروری است.

بر اساس گزارش اداره خدمات سلامت روانی و سوء مصرف مواد^۲ در سال ۲۰۱۳ در میان تمام مصرف‌کنندگان مواد، ۶۸/۹ درصد آن‌ها در سازمان‌ها و بنگاه‌های مختلف شاغل بوده‌اند و همچنین بر مبنای گزارش تی‌ان‌ان از دپارتمان توسعه کار و نیروی انسانی^۳ یک سوم کارکنان از فروش غیرقانونی مواد در محل کار خود آگاهی کافی داشته‌اند. این گزارش‌ها بیانگر شیوع مصرف مواد در بین کارکنان سازمان‌ها است که بی‌تردید این موضوع آسیب‌های جدی را بر عملکرد کارکنان در سازمان‌ها به همراه خواهد داشت. با توجه به اهمیت جهانی این موضوع، واکاوی جامعی در خصوص شیوع شناسی مصرف و سوءمصرف مواد بین کارکنان دولتی و غیردولتی در سازمان‌های کشور صورت نگرفته است (صرامی، قربانی و مینوئی، ۱۳۹۲). با این وجود پژوهش‌های محدود و موردی در این زمینه بیانگر شیوع اعتیاد در بین کارکنان برخی سازمان‌های ایرانی است (صابری زفرقندی و همکاران، ۱۳۸۶؛ سلطانی، ۱۳۸۹؛ محمدی و عسگری، ۱۳۹۵).

با توجه به اینکه فعالیت‌های اجرایی در محیط کار به شدت وابسته به هوشیاری، دقت و عکس‌العمل سریع است، سوءمصرف مواد باعث خستگی، بیماری، و عدم مدیریت زمان می‌شود که این امر به کاهش درآمدهای سازمان‌ها و فرسودگی

4. Bayer and Waverly
5. Fione
6. Ounga and Madrama
7. Institute of Alcohol Studies
8. Lehman and Bennet
9. Newton et al

1. Swanson and Holoton
2. Substance Abuse and Mental Health Services Administration
3. TNDepartment of Labor & Workforce Development

اصلی‌نژاد(۱۳۹۲) نیز نشان می‌دهد آموزش مهارت‌های زندگی، در تقویت رفتارهای پیشگیری‌کننده از سوءمصرف مواد مخدر مؤثر و ماندگار است و این آموزش‌ها موجب بهبود مهارت‌های ارتباطی، تصمیم‌گیری، حل‌مسأله، تفکر نقاد، مقابله با هیجانات و افزایش پذیرش اجتماعی افراد می‌شود و توانمندی در مهارت‌های مذکور به نوبه خود می‌تواند احتمال گرایش به سوءمصرف مواد را کاهش دهد. همچنین نتایج پژوهش براتی(۱۳۸۸) با عنوان طراحی و اجرای برنامه آموزشی پیشگیری از سوءمصرف مواد روان‌گردان در بین دانشجویان دانشگاه‌های شهر همدان با بهره‌گیری از تئوری رفتار برنامه‌ریزی شده و مدل تصورات/ تمایلات نشان داد که اختلاف معنی‌داری برای میانگین نمره دانش، نگرش، هنجارهای انتزاعی ترغیب‌کننده مصرف مواد، کنترل رفتاری درک شده امتناع از مصرف مواد، تصورات مثبت از مصرف‌کنندگان و اشتیاق رفتاری بین دانشجویان گروه‌های مداخله و شاهد وجود دارد. در پژوهشی که در کرواسی توسط کرانزلیک، اسلهان، و چرکوویچ (۲۰۱۴)، صورت پذیرفت سرمایه‌گذاری در توسعه و تدوین دوره‌های آموزشی را بدون در نظر گرفتن برخی مبنای غیرموثر خواندند. آن‌ها ارتباط دادن دوره‌ها و فعالیت‌ها را با نظریه‌ها و پژوهش ضروری دانستند و همچنین بر این اصل تاکید داشتند که دوره‌ها باید بر مبنای نیازسنجی جامع، برنامه‌ریزی و ارزیابی اثربخش تدوین شوند. بزعم این پژوهشگران در دوره‌ها و برنامه‌ها باید اصول و عناصر موثر بر پیشگیری از رفتارهای پرخطر لحاظ شود. همچنین برنامه‌ها می‌بایست شامل مولفه‌های دانشی و اطلاعاتی بر مبنای رویکردهای تربیتی-روانی مانند توسعه مهارت‌ها و سبک زندگی سالم باشد. بوهلر، شرودر، و سیلبریزن (۲۰۰۸) در مطالعات خود ویژگی‌های برنامه‌ی پیشگیری اثربخش را مربوط به پیاده‌سازی برنامه‌ها از جمله طول برنامه، فراوانی برنامه و اندازه هر پروژه دانستند. همچنین، به مفهوم‌سازی برنامه‌ها اشاره کردند. به عنوان نمونه رویکرد نظری در روش و محتوا و ارزشیابی. در ارتباط با پیاده‌سازی موثر افراد دیگری چون تابلر و همکاران (۲۰۰۰) در بررسی ۲۰۷ برنامه جهانی برای پیشگیری از سوءمصرف مواد به اندازه و نوع برنامه و ارزیابی اثربخشی آن‌ها اشاره کردند.

ارتقاء می‌دهند (نیوتون و همکاران، ۲۰۱۲). برای حصول اطمینان از اثربخشی برنامه‌های آموزش پیشگیری از سوءمصرف مواد در جهت ارتقای دانش و تغییر نگرش کارکنان ضروری است که این آموزش‌ها مورد ارزیابی دقیق قرار گیرند. هرگز نمی‌توان ادعا کرد که آموزش به خودی خود سودمند است، مگر این که از آموزش‌های ارائه شده ارزیابی اصولی به عمل آید (هیل، ۲۰۰۸). گاتفردسون و ویلسون (۲۰۰۳) براین باور بودند که برنامه‌های آموزشی پیشگیری از اعتیاد، مداخله‌ای کارا محسوب می‌شوند. اما در پی این توصیه سوالی که به ذهن می‌رسد این است که این برنامه‌ها و آموزش‌های پیشگیری از مصرف مواد تا چه اندازه از اثربخشی کافی برخوردارند؟ در همین راستا دوره آموزشی پیشگیری از اعتیاد در سازمان وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی اسلامی ایران برگزار شد، اما این که تا چه میزان دوره آموزشی ارائه شده از اثربخشی کافی برخوردار بوده و توانسته است اهداف مورد انتظار را برآورده سازد، باید مورد ارزیابی اصولی واقع شود. مروری بر تحقیقات انجام شده بیانگر اهمیت برنامه‌های پیشگیری از سوءمصرف مواد و ارزیابی اثربخشی این برنامه‌ها است.

نتایج پژوهش رئیسی و همکاران(۱۳۹۲) نشان می‌دهد که آموزش مهارت‌های اجتماعی بر خودکارآمدی پرهیز از موادمخدر موثر است. بحرینی و همکاران (۱۳۹۳) نیز در پژوهشی با به‌کارگیری چهار روش آموزش پیشگیری از سوءمصرف مواد (شرکت حضوری در کلاس‌های آموزشی مهارت‌های زندگی، ارائه پوستر و کاتالوگ، ارسال پیامک و نمایش فیلم) به این نتیجه رسیدند که روش‌های آموزشی بکار گرفته شده در تغییر نگرش افراد تحت آموزش نسبت به اعتیاد و مواد مخدر موثر بوده است. در ارزیابی از این روش‌های آموزشی بیشترین تغییرات در نگرش افراد مربوط به روش‌های شرکت حضوری در کلاس‌های آموزشی و آموزش از طریق فیلم بود. همچنین نتایج پژوهش باقری(۱۳۹۲) با عنوان اثربخشی آموزش مهارت‌های زندگی بر تغییر نگرش نسبت به سوءمصرف مواد نشان داد که اثرات کوتاه‌مدت این برنامه‌ها به عنوان یک رویکرد پیشگیرانه مؤثر است. ارزیابی این یافته‌ها بیانگر آن است که شواهد خوبی در حمایت از رویکردهای نفوذ اجتماعی برای پیشگیری از مصرف مواد فراهم شده است. نتیجه مطالعه طولی مشکی و

2. Känzelic, Slehan, & Jerkovic
3. Böhler, Schroder & Silberisen
4. Ebler et al

به نقل از موس (۲۰۰۵) آنچه از دیگر پژوهش‌ها استنباط می‌شود این است که برنامه‌های پیشگیری به سه دسته اثربخش، غیراثربخش و مضر تقسیم می‌شوند که در دسته آخر برنامه‌ها دارای اثر درمان‌زاد هستند. بدین معنی که عارضه یا مشکل از خود برنامه حاصل می‌شود، لذا ارزیابی از برنامه‌های آموزشی برای پی بردن به اثرات آن‌ها یک ضرورت است.

در پژوهش‌های مطرح شده فوق برنامه‌های پیشگیری از سوءمصرف مواد مؤید اثربخش بودن دوره‌ها در تغییر دانش و نگرش مخاطبان و همچنین اهمیت برنامه با توجه به روش، محتوا و ارزیابی بوده است. در ادامه با توجه به این ضرورت‌ها برنامه‌های آموزشی برای پیشگیری از سوء مصرف مواد را نیز می‌توان مترتب بر سه مولفه اصلی نیز در نظر گرفت. این سه مولفه شامل ساختار برنامه، محتوای برنامه و فرآیند برنامه است. با مرور پیشینه‌های مرتبط می‌توان اشاره کرد که پژوهشگران بسیاری به شناسایی ویژگی‌های اثربخش در هر یک از این مولفه اشاره کرده‌اند که می‌تواند در ارزیابی از برنامه‌های آموزشی پیشگیری از سوءمصرف مورد توجه واقع شوند. این ویژگی‌ها در ارتباط با ساختار برنامه‌ها شامل جامعیت (نیشن و همکاران، ۲۰۰۳)، عوامل حمایتی و ریسک (هانسن و همکاران، ۲۰۰۷؛ استون، ۲۰۱۲)، میزان مصرف (نیشن و همکاران، ۲۰۰۳)، سابقه نظری (گریفین و همکاران، ۲۰۰۳)، مدت زمان برنامه (تابلر و همکاران، ۲۰۰۰)، ارزشیابی (فرایند و نتیجه) (نیشن و همکاران، ۲۰۰۳) و جلسات تقویت کننده (گانفردسون و ویلسون، ۲۰۰۳؛ بوتوین و گریفین، ۲۰۰۷؛ سوولی، مازرولی و رومبوتس، ۲۰۰۸) است. همچنین این ویژگی‌های اثربخش در مولفه مربوط به محتوای برنامه‌ها شامل باورهای هنجاری (کوچپرس، ۲۰۰۲؛ فاگینانو و همکاران، ۲۰۰۸)، مهارت‌های زندگی و اجتماعی (کوچپرس، ۲۰۰۲؛ فاگینانو و همکاران، ۲۰۰۸)، نفوذهای اجتماعی جامع (کوچپرس، ۲۰۰۲؛ فاگینانو و همکاران، ۲۰۰۸)، راهبردهای تفکر انتقادی (کوچپرس، ۲۰۰۲؛ فاگینانو و همکاران، ۲۰۰۸)،

ارتباطات مثبت (نیشن و همکاران، ۲۰۰۳) و اطلاعات/دانش و پیامدهای استفاده از مواد (کوچپرس، ۲۰۰۲؛ روهباخ و همکاران، ۲۰۰۵؛ فاگینانو و همکاران، ۲۰۰۸) می‌گردد. در ارتباط با مولفه فرایند برنامه نیز ویژگی‌های اثربخش به زعم برخی پژوهشگران شامل مواردی از جمله بازوی همالان (کوچپرس، ۲۰۰۲)، اتصال به اجتماعی (کوچپرس، ۲۰۰۲)، تدریس تعاملی/ روش‌های آرایه (تابلر و همکاران، ۲۰۰۳؛ کوچپرس، ۲۰۰۲؛ نیشن و همکاران، ۲۰۰۳)، کارکنان تحصیل کرده (تابلر و همکاران، ۲۰۰۳؛ نیشن و همکاران، ۲۰۰۳)، کفایت‌های زمانی (پوراث-والر و همکاران، ۲۰۰۳، گریفین و همکاران، ۲۰۰۳) و ایجاد وفاداری (کم، گرینبرگ و والز، ۲۰۰۳؛ بیرنی، باری و شریدین، ۲۰۰۴) نیز می‌شود.

آنچه در ارزیابی اثربخشی دوره‌های آموزشی پیشگیری از اعتیاد مورد پرسش قرار می‌گیرد این است که در ابتدا شرکت‌کنندگان چه واکنشی نسبت به مولفه‌های کلیدی دوره آموزشی از جمله هدف، محتوا، شرایط اجرایی، مدرس و ارزشیابی نشان می‌دهند. در ادامه در سطوح بالاتر ارزشیابی، دوره آموزشی پیشگیری از اعتیاد به چه میزان بر یادگیری و تغییر نگرش مشارکت‌کنندگان در دوره آموزشی پیشگیری از اعتیاد تأثیرگذار است. در نهایت سطح مطلوبیت آن‌ها از حیث محتوای ارائه شده چگونه است. با توجه به مطالب ارائه شده بالا در این مطالعه نیز میزان اثربخشی دوره آموزشی پیشگیری از اعتیاد در سازمان وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی مورد بررسی قرار گرفت تا از این رهگذر نقاط قوت و ضعف برنامه آموزشی مذکور مشخص گردد و زمینه‌ای برای جهت‌دار و هدفمند نمودن برنامه‌های آموزشی پیشگیری از اعتیاد فراهم شود تا زمینه لازم برای بهبود کیفیت این دوره آموزشی ایجاد گردد.

روش

جامعه، نمونه، و روش نمونه‌گیری

روش انجام این پژوهش با توجه به سوالات پژوهش پیمایشی و ترکیبی از روش توصیفی و تجربی بود. جامعه آماری در این پژوهش شامل ۲۲۳ نفر از سازمان وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی بود که به صورت تصادفی در دوره آموزشی پیشگیری

1. Moos
2. Iatrogenic Effect
3. Nation et al
4. Hansen et al
5. Stone et al
6. Griffin and et al
7. Soole, Mazerolle and Rombouts
8. Cuijpers

9. Rohrbach et al

پیشگیری از اعتیاد استفاده شد که شامل ۴۵ گویه بود. همچنین برای ارزشیابی سطح نگرش آن‌ها نیز پرسشنامه خودگزارش‌دهی که توسط نظری (۲۰۰۰) ساخته شده بود استفاده شد که شامل ۳۴ گویه بود.

در این پژوهش به منظور اطمینان از ارتباط پرسشنامه‌ها با اهداف تعیین شده، از نظرات متخصصان در این حیطه (تعداد ۳ نفر از متخصصین آموزش و ۴ نفر از متخصصین حوزه پیشگیری از اعتیاد) کمک گرفته شده است. به منظور تعیین ضریب پایایی پرسشنامه‌های تحقیق از نرم افزار SPSS استفاده شد. مقدار آلفای کرونباخ برای پرسشنامه سطح واکنش ۰/۸۴، برای سطح دانش ۰/۸۷ و برای سطح نگرش ۰/۸۹ به دست آمد که حاکی از قابلیت اطمینان پرسشنامه‌ها و همسانی درونی گویه‌های آن‌ها بود. به منظور تجزیه و تحلیل داده‌های پژوهش از آزمون t تک نمونه‌ای و آزمون t مستقل دو نمونه‌ای، آزمون تعقیبی شفه و آزمون فریدمن جهت مقایسه گروه‌های مورد مطالعه استفاده شد.

یافته‌ها

ویژگی‌های جمعیت شناختی

از تعداد ۲۲۳ نفر از شرکت کنندگان ۱۰۴ نفر مرد بودند و تعداد ۱۱۶ نفر زن و ۳ نفر بدون پاسخ بود. ۲۶ نفر دارای تحصیلات دیپلم، ۲۴ نفر فوق دیپلم، ۹۵ لیسانس، ۶۵ نفر فوق لیسانس، ۱۲ نفر دکتری و ۱ نفر بدون پاسخ بود. ۱ نفر دارای سن (۲۱-۲۵)، ۱۳ نفر (۲۶-۳۰)، ۵۲ نفر (۳۱-۳۵)، ۴۶ نفر (۳۶-۴۰)، ۳۲ نفر (۴۱-۴۵)، ۵۳ نفر (۴۶-۵۰)، ۲۰ نفر (۵۱-۵۵)، ۲ نفر (۵۶-۶۰) و ۴ نفر بدون پاسخ بود. ۸ نفر دارای سابقه کار (۱-۵ سال)، ۶۰ نفر (۶-۱۰ سال)، ۴۴ نفر (۱۱-۱۵ سال)، ۵۰ نفر (۱۶-۲۰ سال)، ۴۴ نفر (۲۱-۲۵ سال)، ۱۵ نفر (۳۰-۳۶ سال)، ۱ نفر (۳۱-۳۵ سال)، و ۱ نفر بدون پاسخ بود. واکنش شرکت کنندگان نسبت به مولفه‌های (هدف، محتوا، شرایط اجرایی، مدرس و ارزشیابی) دوره آموزشی پیشگیری از اعتیاد در سازمان وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی با آزمون t تک نمونه‌ای تحلیل شده است. جدول ۱ میانگین و انحراف استاندارد متغیرهای هدف، محتوا، اجرا، مدرسان و ارزشیابی را نشان می‌دهد.

از اعتیاد شرکت نموده بودند. این دوره آموزشی به صورت فیلم آموزشی در قالب آموزش ضمن خدمت کارکنان دولت در کل کشور توسط متخصصان حوزه پیشگیری از اعتیاد از سوی ستاد مبارزه با مواد مخدر طراحی شده بود که به صورت پایلوت اجرا و اثربخشی آن بر اساس الگوی ارزشیابی اثربخشی کرک پاتریک مورد بررسی قرار گرفت. در این فیلم آموزشی که با عنوان دوره آموزشی پیشگیری از اعتیاد ویژه کارکنان سازمان‌ها طراحی شده، مطالب عناوین و سرفصل‌های متعددی نظیر آشنایی با انواع مواد مخدر، مهارت‌های زندگی در پیشگیری از اعتیاد، آشنایی با عوارض و پیامدهای اعتیاد، علائم مصرف مواد، کلیات و مفاهیم اعتیاد، عوامل موثر بر اعتیاد، راه‌کارهای پیشگیری از اعتیاد و آشنایی با کلیات درمان و مراکز درمانی توسط متخصصان حوزه پیشگیری از اعتیاد ارائه شده بود. به منظور حفظ اصول اخلاقی پژوهش، قبل از اجرای پرسشنامه فرم رضایت‌نامه به شرکت کنندگان ارائه و برنامه آموزشی پیشگیری از اعتیاد در قالب سی‌دی آموزشی بین شرکت کنندگان توزیع شد. قبل از اجرای برنامه پیش آزمون که شامل پرسشنامه سطح یادگیری و نگرش بود اجرا شد. ده روز به شرکت کنندگان فرصت داده شد که برنامه آموزشی ارائه شده را مشاهده نموده و در ارزشیابی پایانی شرکت نمایند. در این پژوهش با توجه به اهداف پژوهش کل جامعه به عنوان نمونه آماری انتخاب شدند. روش نمونه‌گیری در این پژوهش تمام‌شماری بود. الگوی ارزشیابی اثربخشی کرک پاتریک شامل ۴ سطح واکنش، یادگیری، رفتار و نتایج است.

ابزار

با توجه به اهداف، سوال‌های پژوهش، حساسیت موضوع مورد پژوهش و ملاحظات اخلاقی بر اساس سطوح اول و دوم الگوی ارزیابی اثربخشی کرک پاتریک، ابزارهای پژوهش طراحی شد. در الگوی ارزشیابی اثربخشی کرک پاتریک منظور از واکنش، میزان عکس‌العملی است که فراگیران به کلیه عوامل موثر (هدف، محتوا، اجرا و ارزشیابی) در اجرای یک دوره آموزشی از خود نشان می‌دهند. این واکنش از طریق پرسشنامه ویژه شرکت کنندگان در دوره آموزشی که شامل ۳۶ گویه بود مورد بررسی قرار گرفت. برای ارزشیابی یادگیری از پرسشنامه طراحی شده توسط متخصصان طراحی برنامه آموزشی

جدول ۱- آزمون t تک نمونه برای بررسی میزان اثربخشی سطح واکنش شرکت کنندگان

متغیر	فراوانی	میانگین	انحراف استاندارد	Test Value = ۳		
				T	Df	Sig.
هدف	۲۰۷	۳/۸۳۸	۰/۷۶۳	۱۵/۷۹۵	۲۰۶	۰/۰۰۱
محتوا	۱۹۴	۳/۵۶۹	۰/۷۴۹	۱۲/۴۳۶	۱۹۳	۰/۰۳۱
اجرا	۲۰۵	۳/۶۰۱	۰/۷۳۸	۲۰/۰۹۳	۱۹۳	۰/۰۲۱
مدرسان	۲۰۵	۴/۰۹۱	۰/۷۶۷	۲۰/۳۶۲	۲۰۴	۰/۰۰۱
ارزشیابی	۱۹۶	۳/۸۲۴	۰/۸۳۹	۱۳/۷۴۳	۱۹۵	۰/۰۰۱

می‌توان گفت که با توجه به میانگین‌های بدست آمده میزان اثربخشی عناصر آموزش در بعد محتوا و اجرا در سطح نسبتاً مطلوب و در سطوح هدف، مدرسان و ارزشیابی در سطح مطلوبی قرار دارد (معناداری در سطح ۰/۰۵).

میزان یادگیری شرکت‌کنندگان در دوره آموزشی پیشگیری از اعتیاد در سازمان وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی با مقایسه میانگین‌ها مورد تحلیل قرار گرفته است. جدول ۲ تفاوت میانگین‌ها و مقدار t در پیش آزمون و پس آزمون را نشان می‌دهد.

جدول ۲- مقایسه میانگین دانش شرکت‌کنندگان در پیش آزمون و پس آزمون

شاخص آماری گروه‌ها	فراوانی	میانگین	تفاوت میانگین‌ها	مقدار t	درجات آزادی	سطح معناداری
پیش آزمون	۲۲۳	۰/۳۶۶	۰/۵۲۰	۵۸/۱۸۰	۲۲۲	۰/۰۰۱
پس آزمون	۲۲۳	۰/۸۸۷				

با توجه به مقدار به دست آمده (۵۸/۱۸۰) با درجه آزادی ۲۲۲، در سطح معنی داری ۰/۰۵ با اطمینان ۹۵ درصد می‌توان گفت که تفاوت مشاهده شده بین میانگین پیش‌آزمون و پس آزمون معنی‌دار است. بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که دانش شرکت‌کنندگان بواسطه شرکت در دوره آموزشی بهبود یافته است.

میزان تغییر در نگرش شرکت‌کنندگان در دوره آموزشی پیشگیری از اعتیاد در سازمان وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی نسبت به موضوع اعتیاد با مقایسه میانگین‌ها مورد تحلیل قرار گرفته است. جدول ۳ تفاوت میانگین‌ها و مقدار t در پیش آزمون و پس آزمون و سطح معناداری را نشان می‌دهد.

جدول ۳- مقایسه میانگین نگرش شرکت‌کنندگان در پیش‌آزمون و پس‌آزمون

شاخص آماری گروه‌ها	فراوانی	میانگین	تفاوت میانگین‌ها	مقدار t	درجات آزادی	سطح معناداری
پیش‌آزمون	۲۲۳	۳/۹۲۷	۰/۲۹۶	۷/۹۰۳	۲۲۲	۰/۰۴۱
پس آزمون	۲۲۳	۴/۲۲۳				

با توجه به مقدار t به دست آمده (۷/۹۰۳) با درجه آزادی ۲۲۲ و سطح معنی‌داری (۰/۰۴۱) با ۹۵ درصد اطمینان می‌توان گفت که تفاوت مشاهده شده بین میانگین پیش‌آزمون و پس آزمون معنی‌دار است. بنابراین با توجه به یافته‌های بدست آمده

نگرش شرکت‌کنندگان به واسطه شرکت در دوره آموزشی تغییر یافته است. میزان اثربخشی دوره آموزشی پیشگیری از اعتیاد در سازمان وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی بر حسب سن، تحصیلات،

سابقه خدمت در خصوص سطح دانش به تفکیک سن تحلیل و تحلیل واریانس یکراهه F را نشان می‌دهد. جدول ۴ میانگین مجذورات بین گروهی و درون گروهی و

جدول ۴- تحلیل واریانس یکراهه در خصوص سطح دانش شرکت‌کنندگان به تفکیک سن

Sig.	F	میانگین مجذورات	درجات آزادی	مجموع مجذورات	شاخص	گویه
۰/۰۰۵	۳/۰۰۳	۰/۰۱۲	۷	۰/۰۸۶	بین گروهی	سطح دانش
		۰/۰۰۴	۱۷۰	۰/۶۹۶	درون گروهی	
			۱۷۷	۰/۷۸۲	جمع	

با توجه به داده‌های بدست آمده بین سطح نگرش شرکت‌کنندگان با توجه به سن تفاوت معناداری وجود دارد. آزمون تعقیبی شفه نشان داد این تفاوت درون گروهی است. به عبارتی این تفاوت در خود طبقه‌های سنی است نه بین طبقه های سنی.

جدول ۵- تحلیل واریانس یکراهه در خصوص سطح دانش شرکت‌کنندگان بر حسب تحصیلات

Sig.	F	میانگین مجذورات	درجات آزادی	مجموع مجذورات	شاخص	گویه
۰/۰۱۶	۳/۶۴۳	۱/۰۱۲	۴	۴/۸۳۰	بین گروهی	سطح دانش
		۰/۴۷۵	۱۷۳	۵۰/۷۵۵	درون گروهی	
			۱۷۷	۵۵/۵۸۵	جمع	

داده‌های بدست آمده بیانگر آن است که بین سطح دانش شرکت‌کنندگان با توجه به سطح تحصیلات تفاوت معناداری وجود دارد. آزمون تعقیبی شفه نشان داد این تفاوت درون گروهی است. به عبارتی این تفاوت در خود طبقه‌های تحصیلی است نه بین طبقه‌های تحصیلی.

جدول ۶- تحلیل واریانس یکراهه در خصوص سطح واکنش شرکت‌کنندگان بر حسب تحصیلات

Sig.	F	میانگین مجذورات	درجات آزادی	مجموع مجذورات	شاخص	گویه
۰/۰۱۴	۳/۲۲۷	۱/۲۸۳	۴	۵/۱۳۳	بین گروهی	سطح واکنش
		۰/۳۹۸	۱۵۳	۶۰/۸۳۸	درون گروهی	
			۱۵۷	۶۵/۹۷۲	جمع	

با توجه به داده‌های بدست آمده بین سطح واکنش شرکت‌کنندگان با توجه به سطح تحصیلات تفاوت معناداری وجود دارد. آزمون تعقیبی شفه نشان داد این تفاوت درون گروهی است. به عبارتی این تفاوت در خود طبقه‌های تحصیلی است نه بین طبقه‌های تحصیلی.

جدول ۷- تحلیل واریانس یکراهه در خصوص سطح واکنش شرکت‌کنندگان به تفکیک محل خدمت

Sig.	F	میانگین مجذورات	درجات آزادی	مجموع مجذورات	شاخص	
					گویه	
۰/۰۰۳۷	۱/۶۰۳	۰/۶۲۳	۳۱	۱۹/۳۰۱	بین گروهی	سطح واکنش
		۰/۳۸۸	۱۲۴	۴۸/۱۶۶	درون گروهی	
			۱۵۵	۶۷/۴۶۷	جمع	

داده‌های بدست آمده بیانگر آن است که بین سطح واکنش شرکت‌کنندگان با توجه به محل خدمت تفاوت معناداری وجود دارد. آزمون تعقیبی شفه نشان داد این تفاوت درون گروهی است. به عبارتی این تفاوت در خود طبقه‌های محل خدمت است نه بین محل‌های خدمت.

جدول ۸- تحلیل واریانس یکراهه در خصوص سطح نگرش شرکت‌کنندگان به تفکیک محل خدمت

Sig.	F	میانگین مجذورات	درجات آزادی	مجموع مجذورات	شاخص	
					گویه	
۰/۰۰۱	۲/۱۳۶	۰/۰۰۸	۳۳	۰/۲۶۴	بین گروهی	سطح دانش
		۰/۰۰۴	۱۳۵	۰/۵۰۵	درون گروهی	
			۱۶۸	۰/۷۶۹	جمع	

با توجه به داده‌های بدست آمده بین سطح دانش شرکت‌کنندگان با توجه به محل خدمت تفاوت معناداری وجود دارد. آزمون تعقیبی شفه نشان داد این تفاوت درون گروهی است. به عبارتی این تفاوت در خود طبقه‌های محل خدمت است نه بین محل‌های خدمت.

جدول ۹- تعیین ترتیب میزان مطلوبیت مطالب ارائه شده در دوره آموزشی پیشگیری از اعتیاد

ردیف	متغیر	رتبه بندی	درجه مطلوبیت
۱	آشنایی با انواع مواد مخدر	۶/۵۲	۱
۲	مهارت‌های زندگی در پیشگیری از اعتیاد	۴/۸۵	۲
۳	آشنایی با عوارض و پیامدهای اعتیاد	۴/۵۹	۳
۴	علائم مصرف مواد	۴/۵۶	۴
۵	کلیات و مفاهیم اعتیاد	۴/۵۱	۵
۶	عوامل موثر بر اعتیاد	۴/۱۳	۶
۷	راهکارهای پیشگیری از اعتیاد	۴/۱۲	۷
۸	آشنایی با کلیات درمان و مراکز درمانی	۲/۷۱	۸
	خی دو	درجه آزادی	سطح معناداری
	۲۶۲/۵۷۱	۷	۰/۰۰۱

با توجه به داده‌های بدست آمده از نظر نمونه مورد مطالعه درخصوص ترتیب میزان مطلوبیت مطالب ارائه شده در فیلم آموزشی از نظر اولویت با مقدار خی دو ۲۶۲/۵۷۱ در سطح معناداری $\alpha = 0/05$ تفاوت معناداری وجود دارد و در رتبه‌های

سوم، علائم مصرف مواد با میانگین ۴/۵۶ رتبه چهارم، کلیات و مفاهیم اعتیاد با میانگین ۴/۵۱ رتبه پنجم، عوامل موثر بر اعتیاد با میانگین ۴/۱۳ رتبه ششم، راه‌کارهای پیشگیری از اعتیاد با میانگین ۴/۱۲ رتبه هفتم، آشنایی با کلیات درمان و مراکز درمانی با میانگین ۲/۷۱ رتبه هشتم قرار دارد.

جمع بندی و نتیجه گیری

در این پژوهش اثربخشی دوره آموزشی پیشگیری از اعتیاد مورد بررسی قرار گرفت، این دوره آموزشی توسط ستاد مبارزه با مواد مخدر در قالب فیلم آموزشی طراحی شده بود که در بردارنده محتواهایی نظیر آشنایی با مواد مخدر، مهارت‌های زندگی در پیشگیری از اعتیاد، آشنایی با عوارض و پیامدهای اعتیاد، علائم مصرف مواد، کلیات و مفاهیم اعتیاد، عوامل موثر بر اعتیاد، راهکارهای پیشگیری از اعتیاد و آشنایی با کلیات درمان و مراکز درمانی بود که توسط متخصصان حوزه پیشگیری از اعتیاد ارائه شده بود. ابتدا برای بررسی اثربخشی دوره آموزشی پیشگیری از اعتیاد قبل از اجرای دوره برای ارزیابی سطح دانش و نگرش شرکت‌کنندگان بر اساس سطح دوم الگوی ارزشیابی اثربخشی کرک پاتریک پیش‌آزمون اجرا شد و بعد از اجرای دوره، سنجش سطح دانش و نگرش شرکت‌کنندگان با استفاده از پس‌آزمون مورد ارزیابی قرار گرفت. برای ارزشیابی کلی دوره نیز بعد از اجرای دوره با توجه به سطح اول الگوی ارزشیابی کرک پاتریک که پنج مولفه اصلی آموزش (هدف، محتوا، اجرا، مدرس و ارزشیابی) را از دیدگاه شرکت‌کنندگان مورد بررسی قرار می‌دهد اقدام شد. نتایج پژوهش بیانگر آن بود که بر اساس سطح اول الگوی ارزشیابی کرک پاتریک واکنش شرکت‌کنندگان وزارت تعاون نسبت به دوره آموزشی پیشگیری از اعتیاد مثبت بود. بدین معنی که میزان اثربخشی مولفه‌های هدف، مدرس و ارزشیابی بر اساس دیدگاه شرکت‌کنندگان در دوره در سطح مطلوبی قرار داشت و اثربخشی مولفه‌های محتوا و اجرا در سطح نسبتاً مطلوب بود. در خصوص میزان یادگیری شرکت‌کنندگان در دوره آموزشی پیشگیری از اعتیاد بر اساس سطح دوم الگوی ارزشیابی اثربخشی کرک پاتریک، نتایج بیانگر آن بود که دوره آموزشی پیشگیری از اعتیاد موثر بوده است. بدین معنی که دوره آموزشی پیشگیری از اعتیاد باعث افزایش و ارتقاء سطح دانش

شرکت‌کنندگان در دوره آموزشی پیشگیری از اعتیاد شده است. این بخش از نتایج پژوهش با نتایج حاصل از تحقیقات کویچپرس (۲۰۰۲)، روهباخ و همکاران (۲۰۰۵)، براتی (۱۳۸۸) و فاگینانو و همکاران (۲۰۰۸) همسو است. تأثیر دوره آموزشی بر تغییر نگرش شرکت‌کنندگان نسبت به مسأله اعتیاد نیز بر اساس سطح دوم الگوی ارزشیابی کرک پاتریک مورد بررسی قرار گرفت که یافته‌های پژوهش نشان داد که نگرش شرکت‌کنندگان تغییر یافته است. تغییر در نگرش حاصل از دوره‌های آموزشی پیشگیری از اعتیاد با نتایج دیگر پژوهشگران از جمله باقری (۱۳۹۳)، بحرینی و همکاران (۱۳۹۳) و براتی (۱۳۸۸) هم‌راستا است. با توجه به نتایج بدست آمده در این پژوهش در خصوص اثربخشی دوره آموزشی پیشگیری از اعتیاد بر اساس متغیرهای جمعیت شناختی نظیر سن، جنس، تحصیلات و محل خدمت که مشخص شد تفاوت‌ها درون گروهی بود نه بین‌گروهی، می‌توان استدلال کرد که برنامه طراحی شده به خوبی نیازهای آموزشی پیشگیری از اعتیاد را در جامعه مورد مطالعه مدنظر قرار داده است.

در نهایت نتایج تحلیل پاسخ‌های شرکت‌کنندگان در دوره آموزشی پیشگیری از اعتیاد در وزارت تعاون در خصوص اولویت موضوعات آموزشی نشان داد که مهم‌ترین موضوعات از دیدگاه شرکت‌کنندگان وزارت تعاون به ترتیب عبارتند از: ۱- آشنایی با مواد مخدر ۲- مهارت‌های زندگی در پیشگیری از اعتیاد ۳- آشنایی با عوارض و پیامدهای اعتیاد ۴- علائم مصرف مواد ۵- کلیات و مفاهیم اعتیاد ۶- عوامل موثر بر اعتیاد ۷- راهکارهای پیشگیری از اعتیاد ۸- آشنایی با کلیات درمان و مراکز درمانی. برخی از این دوره‌ها نیز با محتوای مورد تأکید پژوهشگرانی مانند (کویچپرس، ۲۰۰۲؛ فاگینانو و همکاران ۲۰۰۸) که بر مهارت‌های زندگی و اجتماعی تأکید دارند و مشکی و اصلی‌نژاد (۱۳۹۳) که محتوای آن بر آموزش مهارت‌های زندگی از جمله بهبود مهارت‌های ارتباطی، تصمیم‌گیری، حل مسأله، تفکر نقاد (کویچپرس، ۲۰۰۲؛ فاگینانو و همکاران ۲۰۰۸)، مقابله با هیجانات و افزایش پذیرش اجتماعی تأکید دارند هم‌راستا است. اما در محتوای دوره‌های مورد نظر این پژوهش به باورهای هنجاری (کویچپرس، ۲۰۰۲؛ فاگینانو و همکاران، ۲۰۰۸) و نفوذهای اجتماعی جامع (کویچپرس، ۲۰۰۲؛ فاگینانو و همکاران ۲۰۰۸) توجه کافی نشده است.

آن است، وسیع بوده و کلیه کارکنان دولت را در برخواهد گرفت پیشنهاد می‌شود در طراحی، برنامه‌ریزی و اجرای این دوره از متخصصان برجسته در حوزه آموزش‌های مجازی (طراحان سیستمی، طراحان وب سایت، متخصصان پیکربندی سخت‌افزاری، متخصصان امکانات شبکه‌ای، متخصصان نرم‌افزاری) هم در باز طراحی و هم در اجرای این دوره آموزشی استفاده شود. در نهایت پیشنهاد می‌شود که یک پایگاه مرکزی ارزشیابی جهت گردآوری داده‌های ارزشیابی در سازمان‌هایی که دوره آموزشی پیشگیری از اعتیاد در آن‌ها اجرا شده است، ایجاد شود تا با استفاده از نتایج ارزشیابی‌ها بتوان این دوره آموزشی را به نحو موثرتر و در سطوحی فراتر از سطح واکنش ارائه داد.

با توجه به حساسیت موضوع و عدم حمایت سازمان مورد مطالعه امکان ارزشیابی سطوح بالاتر از جمله سطح رفتار و نتایج، الگوی ارزشیابی مورد استفاده در پژوهش امکان‌پذیر نبود که از محدودیت‌های پژوهش به شمار می‌رود. از آنجایی که این پژوهش در سازمان‌های خدماتی و غیرصنعتی انجام شده است امکان تعمیم یافته‌های پژوهش به سازمان‌های صنعتی ممکن است با احتیاط بیشتری همراه باشد. استفاده از پرسشنامه به‌عنوان تنها ابزار گردآوری داده‌های نیز از دیگر محدودیت‌های پژوهش بود.

منابع

- Barati, M. (2009). *Designing and Implementing Training Program and Preventing Ecstasy Drug Abuse among University Students in Hamedan City, MA* Dissertation, Hamedan Medical University.
- Bayer, J. and Waverly, K. (2005). *Tobacco Control Policies. Strategies and Setbacks*. Brigden Co-publication of the World Bank and Research for International Tobacco Control.
- Botvin, G. & Griffin, K. (2007). School-based programs to prevent alcohol, tobacco and other drug use. *International Review of Psychiatry*, 19(6), 607-615.
- Broujeni, B, M. Harouni, Gh, GH. Saeezade, H. and Broujeni, S. K. (2014). The Study of the Effectiveness of Four Training Methods of Drug

به پژوهشگران پیشنهاد می‌شود دوره آموزشی پیشگیری از اعتیاد و سوءمصرف را به تفکیک در سازمان‌های صنعتی و غیرصنعتی انجام داده و همچنین ابعاد برنامه آموزشی (هدف، محتوا، اجرا و ارزشیابی) را با توجه به الگوهای دیگر در حوزه ارزشیابی برنامه‌های آموزشی مورد بررسی قرار دهند. همچنین پیشنهاد می‌شود مقایسه تطبیقی در خصوص مولفه‌های ارائه شده در دوره آموزشی پیشگیری از اعتیاد و سوءمصرف مواد در سازمان‌های ایرانی و سازمان‌های غیرایرانی انجام گیرد.

بر این اساس پیشنهاد می‌شود با توجه به نتایج بدست آمده در بخش اولویت‌بندی مدرسان آموزشی در برخی از موضوعات آموزشی از اساتیدی که تجربه ارائه و تدریس در محیط مجازی را دارند استفاده شود تا بتوانند محتوای آموزشی را به صورت جذاب برای مخاطب ارائه نموده و مخاطبان را به طور فعال با موضوع آموزشی درگیر نمایند. لذا این اقدام باعث می‌شود که آن‌ها مجدانه و مشتاقانه محتوای آموزشی را پیگیری نمایند. در تدوین سوالات ارزشیابی از میزان یادگیری و آموخته‌های شرکت‌کنندگان باید استانداردهای لازم را هم از حیث فنی و هم از حیث عملی بودن در طراحی سوالات ارزشیابی بکار گرفت. همچنین در خصوص سوالات طراحی شده برای ارزشیابی سطح یادگیری فراگیران به سطوح تحصیلی مخاطبان توجه اساسی نموده و متناسب با سطح تحصیلی آن‌ها از شیوه‌های متنوع ارزشیابی استفاده نمایند و تا جایی که ممکن است تعداد سوالات نباید خیلی زیاد باشد. بر این اساس به منظور ارزیابی دقیق و صحیح سطح دانش فراگیران در موضوع پیشگیری از اعتیاد پیشنهاد می‌شود هم از سوالات بسته‌پاسخ و هم از سوالات بازپاسخ متناسب با سطوح تحصیلی شرکت‌کنندگان در دوره آموزشی پیشگیری از اعتیاد استفاده شود.

در سازماندهی مطالب آموزشی دوره پیشگیری از اعتیاد باید توالی، تقدم و تأخر مطالب آموزشی رعایت شود تا محتوای آموزشی از پیوستگی لازم برخوردار باشد. در خصوص موضوع آموزشی مهارت‌های زندگی پیشنهاد می‌شود مهارت‌هایی را که نقش کلیدی و اساسی در پیشگیری از اعتیاد دارند به صورت کاربردی و عملی برای مخاطبان این دوره آموزشی ارائه شود به گونه‌ای که آن‌ها بتوانند این مهارت‌ها را به طور موثر بکار برند. از آنجایی که گستره آموزش مجازی دوره پیشگیری از اعتیاد که دفتر اجتماعی و فرهنگی ستاد مبارزه با مواد مخدر متولی

- programs target for change. *Health Education Research*, 22(3), 351-360.
- Hill, N. L. (2008). Adolescent Substance Use Prevention Interventions Outside of Classroom Settings. *Child Adolescence Social Work Journal*, 25, 451-467.
- Institute of Alcohol Studies (IAS), (2009). Alcohol and The Workplace. IAS Factsheet.
- Kam, C-M., Greenberg, M.T., Walls, C.T. (2003): Examining the Role of Implementation Quality in School-Based Prevention using the PATHS Curriculum. *Prevention Science*. 4(1), 55-63.
- Kranzelic, V. Slehan, M., F. & erkovic, D. (2013). Prevention Science as a Base for Substance Abuse Prevention Planning-Lessons Learned for Improving the Prevention. *Kriminologija & Socijalna Integracija*, 21(2), 61-75.
- Lehman, W., and Bennet, J. (2002). Job Risk and Employee Substance Use: The Influence of Personal Background and Work Environment Factors. *American Journal of Drug and Alcohol Abuse*, 28 (3): 263- 286.
- Meshki, M. Aslinejad, M. (2013). Life skills Training and Prevention Behaviors from Drug. *Journal of Fasa University of Medical Sciences*.3(3) 194-201.
- Moos, R.M. (2005): Iatrogenic Effects of Psychosocial Interventions for Substance Use Disorders: Prevalence, Predictors, Prevention, Addiction. 100(5), 595-604.
- Mohammadi, K. Askari, A. (2016). The Prevalence of Addiction in industrial environments, *Quarterly Journal of Research on Addiction*. 7(26) 127-144.
- Nation, M., Crusto, C., Wandresman, A., Kumpfer, K.L., Seybolt, D., Morisey-Kane, E., Davino, K. (2003): What Works in Prevention: Principles of Effective Prevention Programs. *American psychologist*. 58, 6/7, 449-456.
- Newton, N. C., Conrod, P., Teesson, M., & Faggiano, F. (2012). School-based alcohol and other drug prevention. In Verster, J. C., Brady, K., Galanter, M. & Conrod, P. (Eds.), *Drug Abuse and Addiction in Mental Illness: Causes, Abuse Prevention on the Attitude Changing to Consume Drug among High-school Male Students. Journal of Shahrekord University of Medical Sciences*, 16(2), 43-51.
- Buhler, A., Schroder, E., and Silbereisen, R.K. (2008): The Role of Life Skills Promotion in Substance Abuse Prevention: a Mediation Analysis. *Health Education Research*. 23, 4, 621-632.
- Byrne, M., Barry, M.M., Sheridan, A. (2004): Implementation of a School-based Mental Health Promotion Program in Ireland. *International Journal of Mental Health Promotion*. 6(2) 17-25.
- Cuijpers, P. (2002). Effective Ingredients of School-based Drug Prevention Programs: A Systematic Review. *Addictive Behaviors*, 27, 1009-1023.
- Faggiano, F., Vigna-Taglianti, F., Versino, E., Zambon, A., Borraccino, A., & Lemma, P. (2008). School-based Prevention for Illicit Drugs Use: A Systematic Review. *Preventive Medicine: An International Journal Devoted to Practice and Theory*, 46(5), 385-396.
- Frone, M. (2006). Prevalence and Distribution of Illicit Drug Use in the Workforce and in the Workplace: Findings and Implications from a U.S. National Survey. *Journal of Applied Psychology*, 91(4): 856-869.
- Frone, M. R. (2012). Workplace Substance Use Climate: Prevalence and Distribution in the U.S. Workforce. *Journal of Substance Use*, 71(1), 72-83.
- Gottfredson, D. C., & Wilson, D. B. (2003). Characteristics of Effective School-based Substance Abuse Prevention. *Prevention Science*, 4(1), 27-38.
- Griffin, K.W., Botvin, G.J., Nichols, T.R., and Doyle, M.M. et al., (2003): Effectiveness of a Drug Abuse Prevention Approach for Youth at High Risk for Substance Use Initiation. *Preventive Medicine*. 36, 1-7.
- Hansen, W.B., Dusenbury, L., Bishop, D., Derzon, J.H. (2007): Substance abuse prevention program content: Systematizing the classification of wath

Control Headquarters Publication. Abuse among Students: Longitudinal Study.

Tobler, N., Roona, M., Ochshorn, P., Marshall, D., Streke, A., & Stackpole, K. (2000). Schoolbased adolescent drug prevention programs: 1998 meta-analysis. *Journal of Primary Prevention*, 20, 275-336.

Consequences, and Treatment, (pp. 545-560). New York, NY US: Springer Science + Business Media.

Ovunga, E. and Madrama, C. (2006). Burden of Alcohol Use in the Uganda Police in Kampala District. *African Health Sciences*, 6(1), 14-20.

Porath-Waller, A. J., Beasley, E., & Beirness, D. J. (2010). A meta-analytic review of schoolbased prevention for cannabis use. *Health Education & Behavior*, 37, 709-723.

Raisi, Z. Alavije, F. Aborrahim, A. & Rostamniyakan, Sh. (2013). The impact of Social Skills Training on Drug Avoidance self-efficacy among High-school Male Students in Ahvaz. *Health System Research. Special Issue on Health Education*, 2019-2033.

Rohrbach, L.A., Ringwalt, C.L., Ennett, S.T., and Vincus, A.A. (2005): Factors associated with adoption of evidencebased substance use prevention curricula in US school districts. *Health Education Research*. 20(5), 514-526.

Saberi- Zafarghandi, MB; Rahimi-Movaghar, A; Hajebi, A; Amin-Esmaeili, M; Razaghi, EM, Khastoo, G; Jar-Siah, R.(2010).Situation of Drug Use, Addiction and Related Services in the Laborers of Assaluyeh Industrial Area (South Pars Gas Field) in 2007, Quarterly Journal of Research on Addiction 12(4) 58-68.

Sarami, H. Ghorbani, M & Minavi. M. (2013). The Study of Four Decades Prevalence Studies, Quarterly Journal of Research on Addiction, 7 (26) 29-52.

Solatani, E. (2010). The Study of Addiction Prevalence among Isfahan Mobarake Steel Company, Case Study Project. The Isfahan Mobarake Steel Company Library.

Soole, D., Mazerolle, L., & Rombouts, S. (2008). School-based drug prevention programs: A review of what works. *Australian and New Zealand Journal of Criminology*, 41, 259-286.

Swanson, R.A., Holton, E.F. (2009). Foundation of Human Resource Development Group west.

Taheri, N, H. (2012). *Initial Prevention for Addiction with Focusing on Workplace*. Iran Drug